

Znanstvena vrijednost metafizičke spoznaje.

(Svršetak)

Dr. S. Zimmermann

II. Skolastička nauka o vrijednosti metafizike.

4. Rekosmo da je subjekat suda napokon uvijek neka zbiljska pojedinka.¹ Ali premda je predmet suda napokon pojedinačan, ipak mi ne spoznajemo pojedinačnost kao takovu. Upravo poradi ove nespoznatljivosti pojedinačnih biti nastaje potreba, da o pojedinkama sudimo t. j. da o njima izričemo (pomoću predikata) apstraktna određenja. Sudovi dakle nijesu drugo nego predikativna određenja predmetâ t. j. svako znanstveno sudenje određuje neki objekat pomoću stanovitih predikata. Pa kad već ne možemo spoznati u čemu sastoje individualne razlikosti na predmetima, zadovoljuje se znanstveno mišljenje time, da odredi predmete različitim apstraktnim predikatima. Ovi najopćenitiji predikati, koji na različne načine određuju spoznajne (a ne samo realne) predmete, zovu se kategorije. Po svom logičkom sadržaju izriču kategorijalni pojmovi razne najopćenitije načine, kako se jedan spoznatljivi objekat od drugoga diferencira t. j. razne načine, koji izriču, da je neki predmet ono što jest, a nije drugo nešto.

Da se možemo kategorijama služiti u znanstvenom određivanju predmetâ, treba znati koje su to kategorije. Da pak uzmognemo postaviti kategorijsku klasifikaciju, treba se ogledati za nekim metodičkim principom; jer očito ne bi bio znanstven postupak, da kategorije tražimo među svima mogućim predikatima, koje ljudi o raznim spoznajnim predmetima izriču. Predmete spoznajemo tako da ih određujemo u sudenju. Pa budući da su ona određenja, koja u našem sudenju o predmetima izričemo, međusobno vrlo različna, lako je doći na misao, da su raznolikosti izrečenih određenja ovisne o raznim formama sudenja. Drugim riječima, ako pretpostavimo da sadržaj suda ovisi o formi, onda ćemo kategorijsku čitulju otkriti tako, da ispitamo sve forme sudenja, pa otuda izvedemo sadržajne razlike u određivanju predmetâ. Ovim putem pošao je Kant. Ka-

¹ Mercier, Logique. n. 31.

tegorije, po njegovom shvaćanju, znače razne najopćenitije načine, kojima razum predodžbenu gredu spaja i tako »oblikuje« predmete za znanstvenu spoznaju. Kategorije nijesu određena, koja bi se nalazila u samim predmetima ispred sudenja, već su sintetičke funkcije, kojima razum spaja i oblikuje osjetilne zamjetbe.³ Budući pako da se spojitelna funkcija mišljenja nalazi u logičkom obliku suda, zato će razni načini kojima razum spaja osjetne predodžbe u jedinstvenu misao naći svoju primjenu u logičkim oblicima sudenja. Otuda je Kant izveo, da razlika najopćenitijih oblika u sudu podaje osnov, na kojemu ćemo pronaći razloge za sve te oblike t. j. razne najopćenitije načine, kako razum spaja (oblikuje) osjetne pojave. Nakon postavljene kategorijske čitulje ističe Kant i onaj princip, prema kojemu je izveo sve kategorije, a taj princip nije drugi nego »misaona moć ili moć sudenja.« Zatim Kant prigovara Aristotelu, da nije imao nikogjeg principa za sistematizovanje svojih kategorija. Da vidimo, je li tome tako.

Kant je potražio kategorije ne uzevši obzira na relaciju sudenja s općim formalnim objektom razuma. Kant nije znao, da objektivni bitak normira sadržaj spoznaje, pa zato nije ni mogao najopćenitije razlike pojmovnih sadržaja tražiti u (ontološkim) određenjima bitka kao takovog. Prema tomu mu nije preostalo drugo nego da potraži kategorije na osnovu onih logičkih oblika, u kojima izričemo sudove. Skolastička pako filozofija (s Aristotelom) uči, da bitak kao takav čini spoznatljivost svih predmeta; prema tome i svi sadržaji u predikatima naših sudova izriču bitak obzirom na neka njegova određenja. Najopćenitiji način i prediciranja izriču dakle najopćenitija određenja bitka. To će reći, ako se bitak kao takav nalazi u svim spoznajnim predmetima, onda će se kategorije (razni najopćenitiji načini prediciranja) osnivati na naopćenitijim određenjima bitka.⁴

Koji je dakle Aristotelov princip za kategorijsku klasifikaciju? Bitak sam za sebe nije kategorija, jer nijedna kategorija ne smije sadržavati ono što se i u drugoj kojoj kategoriji nalazi, dočim kategorije upravo diferenciraju najopćenitije načine prediciranja. Bitak

³ S e v. A i c h e r, l. c. 38 sq.

⁴ K. č. u. 97.; za Kantovu kategorijsku nauku isp. K ü l p e, Zur Kategorienlehre (München 1905); G e y s e r, Grundlagen der Logik u. Erklehre (München 1909) 383 sq; P e s c h, Instit. logicales II. 2. str. 226 sq

⁵ A r i s t. Met. V, 7.; S. T h o m. in l. V. Met. lect. 10; C. G e n t. II. c. 83; d. dist. 8. q. 1. a 3.

nije ni rodovni pojam obzirom na kategorije, jer rodovni pojam (npr. životinja) ne možemo izricati o onoj oznaci (npr. razumnost), koja taj rodovni pojam diferencira, a pojam bitka (kao takovog) možemo predicirati o svim kategorijama. Štogaod o predmetima izričemo ili kojagod se određenja nalaze u predmetima, sve to znači, da predmet tako jest, a to znači da se i najopćenitija predikativna određenja (kategorije) nalaze u bitku kao takovom. Prvo što naš razum spoznaje, jest bitak, bez kojega ne može razum ništa spoznati. Prema tome sve ono što razum o predmetima predicira, sve to razum upoznaje iznajprije u koliko je bitak ili biće. Dakle pojam bića (kao takovog) jest princip, po kojem će se iznaći najopćenitija predikativna određenja predmeta. Evo to je i Aristotelov princip za kategorije. Razlika je između Aristotela i Kanta u tom, što Kantove kategorije imaju samo formalnu vrijednost (za ljudski razum), dočim Aristotelove kategorije imaju ontološku vrijednost tj. one izriču najopćenitija određenja na bitku kao takovom. Otuda opet slijedi, da pomoću kategorija možemo određivati i neiskustvene predmete, a ne samo iskustvene, jer i opći formalni objekt sudjenja nije vezan na iskustvo. Kategorije su dakle znanstveno sredstvo, kojim se opravdano možemo služiti u metafizičkoj spoznaji.

5. Doslje smo znanstvenu mogućnost metafizike bazirali na općem formalnom objektu mišljenja. Sad ćemo još upozoriti, da metafizički pojmovi nastaju u svezi s empiričkima, pa zato da im je ista znanstvena vrijednost kao i ovim potonjima.

Metafizičke (iskustvo transcendentne) predmete (bili oni idealni ili realni) ne možemo osjetilno zamjećivati, pa zato i smisao transcendentnih pojmova ne nastaje u svijesti našoj na temelju apstrakcije iz osjetnih sadržaja. Metafizičke pojmove mora duh ljudski (sintetičkim mišljenjem) konstruirati, a grada za takovo konstruiranje jesu empirički pojmovi. Imade naime takovih empiričkih pojmova, koji nas svojim sadržajem upućuju, da mislimo na nešto čega u iskustvu ne nalazimo. To biva kod napremičnih pojmova (Beziehungsbegriffe). Kod svakog snošaja moraju biti dva termina (nosioca), pa ako izvjesni snošaj primijenimo na poznati neki predmet, tad ćemo upoznati i drugi termin tog snošaja. Poznavanje ovog drugog termina ovisno je dakako o relaciji s poznatim predmetom kao prvim terminom dotičnog snošaja. Najvažnija je za određivanje neiskustvenih predmeta kauzalna relacija. Ona sastoji u tom, da jedna stvar svojim djelovanjem upliva na postanak druge stvari. Ovaj pojam kauzalne relacije (na koju nas realno iskustvo upućuje)

podlogom je za kauzalni princip: sve što nastaje, jest učinak dostatnog uzroka. Prema tome, gdje god u izvanjskom ili usebnom opažanju (iskustvu) naidemo na neko nastajanje, ovlaštenu smo po kauzalnom principu zaključiti na egzistenciju uzroka, koji je kadar dotično nastajanje (zbivanje) proizvesti. Pa ako se takav uzrok ne nalazi u iskustvu, ne valja ga zato uopće zanijekati, već ga treba pretpostaviti negdje izvan iskustvenih granica. Ovim se dakle putem dolazi do transcendentnih realnih uzroka, kojima zapada najglavnija zadaća u metafizičkom umovanju.

Ali ne samo da se pojmovi o transcendentnim (neempiričkim) objektima nalaze u metafizičkoj znanosti, ovakvim se pojmovima služe i sve empiričke znanosti⁵. One su prinuđene na svakom koraku prelaziti granice iskustvenog zamjećivanja i popunjavati iskustvo posvema neiskustvenim faktorima. Napokon svaka misaona činidba (sud) sadržaje više nego samo iskustvenu gradju; u svakidašnjem životu i empiričkim znanostima upotrebljujemo iskustvo, da po sličnosti, analogiji itd. upoznamo apsolutno neiskustvene predmete.

6. Naše se rješenje problema o metafizičkoj vrijednosti spoznaje daje svesti na dvostruki dokaz; jedan se tiče općeg formalnog objekta naše spoznaje, a drugi se odnosi na postanak metafizičkih pojmova. Vidjeli smo, da logički principi, na kojima se osniva istinitost našeg sudjenja, izviru u bitku kao takovom. Prema tome logička istina iskustvene spoznaje nije veće vrijednosti, nego što je ona spoznaja, koja se bavi neiskustvenim predmetima, jer se obe istine osnivaju na ontološkim principima. To je temeljni uvjet, koji omogućuje znanstvenu vrijednost metafizičke spoznaje. Sad se još pita: u kojem sklopu stoji metafizika prema ostalim znanostima?

Razlikovanje znanosti uzima se prema formalnom objektu, kojim se te znanosti bave. Svaka naime spoznaja, pa i znanstvena, specificira se prema onom objektu, za kojim ide. Razum pako ne nastoji upoznati neki objekat materijalno (kako je sam u sebi), već sa stanovitog spoznajnog gledišta, t. j. formalno. Kako se dakle razlikuju formalni objekti u znanostima? Sv. Toma kaže,⁶ da for-

⁵ Volkelt, Ueber die Möglichkeit der Metaphysik (Hamb. u. Lpzg 1884) 21. sq.; Kappes, Die Metaphysik als Wissenschaft (Münster 1898) 39 sq.; O. Külpe, Erkenntnistheorie und Naturwissenschaft (Lpzg 1910).

⁶ »Cujuslibet cognoscitivi habitus objectum duo habet; scilicet id quod materialiter cognoscitur, quod est sicut materiale objectum; et id

malni objekat sačinjavaju ona dokazna sredstva, kojima se pojedina znanost služi. A po čemu se razlikuju principi dokazivanja? Opet uči sv. Toma,⁷ da se ta razlika ima svesti na različitu apstrakciju od materije. Predmet fizike jesu oni pojmovi, kojima promatramo konkretnu zbiljnost sa svim njenim vlastitostima. Oduzemo li prirodnim stvarima osjetne kakvoće, pa se zaustavimo samo kod najopćenitijeg svojstva, kolikoće, dobismo predmet matematike. Apstrahiramo li i taj supstrat, preostaju nam stvari samo u koliko im pripada bitak. Ovim najapstraktnijim i najopćenitijim predmetom bavi se metafizika.⁸

Ako je istina, a jest istina, što Aristotel kaže (Met. I. 1.), da je filozofija ona znanost, koja ispituje razloge i uzroke stvarima, onda je očito, da filozofija ne može biti bez metafizike; jer uzročnost jest transcendentno jedno odredjenje bitka kao takovog, koji je pravi objekat metafizike. Ovaj objekat, koji se nalazi u predmetu svih znanosti, pa onda zajednički logički principi i prema tome zajednički spoznajni postupak — sačinjavaju jedinstvo između metafizike i ostalih znanosti.

Na skolastičku se filozofiju uopće puno napada, a najviše upravo na skolastičku metafiziku. Zato je bila naša zadaća, da kritičkom analizom sudjenja opravdamo mogućnost i dokažemo znanstveni karakter metafizičke spoznaje.

Ovo nas je istraživanje dovelo do rezultata, da je metafizika doista »kraljica svih znanosti«.

per quod cognoscitur, quod est formalis ratio objecti: sicut in scientia geometriae materialiter scitae sunt conclusiones; formalis vero ratio sciendi sunt media demonstrationis, per quae conclusiones cognoscuntur«. S. th. II. II. q. 1. a. 1. Sv. Toma tumači to ovako: »Sicut ratio formalis visibilis sumitur ex lumine per quod color videtur; ita ratio formalis scibilis accipitur secundum principia, ex quibus aliquid scitur. Et ideo quantumcumque sint aliqua diversa scibilia per suam naturam, dummodo per eadem principia sciuntur, pertinent ad unam scientiam, quia non iam diversa in quantum scibilia. Sunt enim per sua principia scibilia«. Post. Anal. I. 1. 1.

⁷ In Boet. de Trin. q. 5. a. 1.

⁸ Isp. Arist. Met. IV, 2.; V, 6.; VI, 1.